

УДК 316.4.063.3

О. В. Олійник

к. соц. н., доцент

кафедра соціології Національного авіаційного університету

к. 8.707, пр. Комарова, 1, м. Київ, 03058, Україна

тел.: (066)288 80 78, e-mail: ooliyник@mail.ru

В. Ф. Ятченко

д. філос. н., проф.

кафедра історії та політології Національного університету біоресурсів

і природокористування України

к. 56, корп.1, вул. Героїв Оборони, 21, м. Київ, 03041, Україна

тел.: (066) 288 42 75, e-mail: yatchich@mail.ua

ПРИНЦИП «ЄДНІСТЬ ЧЕРЕЗ РОЗМАЇТТЯ»: ПЕРЕВАГИ І ВАДИ

Стаття присвячена розгляду принципу «єдність через розмаїття», аналізу його внутрішніх суперечностей. Виділені можливі позитивні та негативні соціальні наслідки його впровадження — як у розвинених демократичних країнах, так і в українському соціумі. Серед них — як демократизація, розвиток соціального самоуправління, посилення відкритості суспільства, так і соціальні конфлікти, викликані поблажливим ставленням до новоутворень, що несуть в собі деструктивні ідеї.

Ключові слова: принцип «єдність через розмаїття», толерантність, толерування, демократичні процеси, соціальні організації.

Успішні економічні, правові, духовно-ідеологічні стосунки і взаємопорозуміння між різними соціальними групами, регіональними структурами фундують надійну запоруку динамізації сучасного українського суспільства, завершення консолідації сучасної української нації. Водночас характер цих відносин є й однією з найгостріших проблем нинішнього українського суспільства.

Так, за даними Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» «значна частина населення (32 %) вважає, що між західними і східними регіонами України існують глибокі політичні протиріччя, мовні та культурні відмінності, економічні диспропорції, що у перспективі вони можуть роз'єднатися і — або створити свої держави, або увійти до складу різних інших держав. Найбільше так вважають на Донбасі (58 %) та на Півдні (48 %), найменше така думка властива Центру (20 %) та Заходу (20 %). Причому на Донбасі ця думка про істотні протиріччя між регіонами особливо поширена серед людей старшого віку — так думають 66 % людей, яким за 55 років, і 49 % — віком до 30 років» (Загальнонаціональне опитування населення України було проведене для ГС «Громадська варта» за участі Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» з 16 по 30 березня 2014 р. у 24 областях, АР Крим та м. Києві за квотною вибіркою, репрезентативною за статтю, віком, освітою, регіонами і типами поселень. Похибка вибірки не перевищує 2,3 %) [1].

Одним із найпоширеніших гасел, яким оперують сьогодні і вчені, і суспільні діячі, намагаючись вказати ефективні шляхи розв'язання проблеми протистояння різних регіонів України, стає вислів «єдність у розмаїтті». Часто йому навіть надають статусу принципу. На даному етапі дослідження це цілком припустимо, і задля зручності ми в цій статті теж будемо називати це гасло принципом, цілком усвідомлюючи відносність такого статусу.

«Єдність у розмаїтті» є й одним із задекларованих гасел Європейського Союзу («Unity in diversity»), відбиваючи прагнення до збереження мультикультуралізму як однієї із засад існування ЄС. Він же використовується й для характеристики спрямованості практичних дій урядових структур України на пошуки шляхів поєднання історично зумовлених розбіжностей у баченні перспектив подальшого розвитку нашої держави.

Так, наприклад, нещодавне перше установче засідання Ради міжнародної злагоди при Кабінеті Міністрів України відбулося, як зазначив на брифінгу віце-прем'єр-міністр О. Сич, в атмосфері «єдність у розмаїтті»: «Саму атмосферу сьогоднішнього засідання можна передати словами «єдність у розмаїтті». Ці два слова не можуть звучати у нез'єднанні. Єдність без розмаїття — це диктаторський підхід. Розмаїття без єдності — це сепаратистський підхід. Поєднання розмаїття національних культур, мов, самотностей, традицій в одній єдиній державі є умовою миру і добробуту, який потрібен всім», — наголосив віце-прем'єр-міністр» [2].

В цій статті ми спробуємо проаналізувати сутність принципу «єдність через розмаїття», визначити позитивні та негативні наслідки його впровадження, а також розглянути явище толерантності з точки зору можливих небезпек, що вона в собі несе.

Цей принцип в своїй тотальності бездоганно спрацьовує в уже сталих суспільствах, наприклад, у таких, в яких демократія вже не є проблемою чи одним із ймовірних варіантів подальшого розвитку, а є вже доконаним фактом, цінністю, що стала традиційною і не піддається сумніву як така. Він також є стабілізуючим чинником у тих суспільствах, де антидержавні ідеї однозначно засуджуються і не підтримуються суспільством. Він зміцнює відкритість суспільства, зміцнює засади демократії у ньому. Тому в країнах Західної Європи, США з 80-х років ХХ століття набувають популярності рухи на захист меншин, тобто захист носіїв інших, відмінних від переважаючих в соціумі настанов, прав, цінностей і правових норм. Так виникають рухи за права національних, релігійних, расових, сексуальних меншин, за права жінок і т. д.

Але в нестабільних, молодих з точки зору розвитку демократії суспільствах цей принцип виявляє себе досить неоднозначно, різноспрямовано, може провокувати наслідки як позитивного, так і негативного змісту.

До суспільств такого типу належить і сучасна Україна. Тож і вказане вище застереження притаманне українському суспільству повною мірою. Як приклад суперечливого характеру цієї морально-ідеологічної установки («єдність через розмаїття») може слугувати поява у 1990–2010 рр. нових соціальних груп в українському соціумі, частина з яких сприяла динамі-

зації суспільних відносин, їх відкритості, посиленню демократичних процесів: виникнення численних волонтерських, екологічних та інших громадських рухів, які вибудовують свою діяльність на різних ідеологічних, а інколи й світоглядних засадах. До того ж ці рухи виявляють себе як у формі легітимних постійно діючих організацій, так і у вигляді окремих громадських акцій (наприклад, волонтерські рухи на підтримку Майдану, бійців АТО, біженців із зони конфлікту). Із розвитком соціальних мереж і спрощенням комунікаційно-інформаційного обміну такі рухи виявили свою потужність та ефективність.

Такого штибу різноманітність сприяє становленню в Україні громадянського суспільства, оскільки ці рухи беруть безпосередню участь в управлінні суспільними процесами, фактично здійснюючи соціальне самоуправління. В такий спосіб впровадження принципу «єдність через розмаїття» в Україні, зокрема, сприяє викоріненню залишків тоталітаризму — як в методах державного управління, так і в свідомості пересічного загалу.

Але, з іншого боку, в умовах української дійсності механічне застосування цього принципу, як виявилось, здатне нести в собі гальванізацію соціальних дисонансів і навіть загроз. Під гаслом підтримання плюралізму переконань, збереження розмаїття історично набутих симпатій, антипатій, аспірацій політичного й ідеологічного характеру, під прикриттям вимоги поважати розмаїтість політичних поглядів нерідко фактично стимулювалась толерація антидержавницьких, антиукраїнських переконань, і навіть поява громадських структур, що вибудовували свою діяльність на цих позиціях (за приклад можуть слугувати ряд політичних партій та релігійних організацій в Криму, як-то організації «Крым с Россией», Народный фронт «Севастополь — Крым — Россия», ціла низка політичних організацій в релігійній обгортці в різних областях України і т. п.). Окремі з цих груп виникли як синтез пострадянської психології й піддатливості новітній російській пропаганді. Саме завдяки такому поєднанню переважно на Сході й Півдні України з'являється нова в історії України досить таки численна група прихильників демократії, гетерогенна та суперечлива всередині себе, яка охоплює людей різних національностей, з різним віковим та освітнім статусом. Ці люди відкидають ідею повернення України до режиму, подібного до радянського, вони — прихильники демократії, але... з «антибандерівськими фобіями», з панічним ірраціональним страхом перед «насильницькою українізацією», «бандеризацією» влади, заборонаю російської мови на Сході і Півдні.

Одним з найважливіших, сутнісних елементів принципу «єдність в розмаїтті» постає феномен *толерантності*. Зупинимось на цьому детальніше.

В житті виявлення толерантності може наповнюватися дуже різними змістами. В буденній свідомості толерантність асоціюється з людяністю, що безперечно є бажаною якістю в людських стосунках. Але феноменологія толерантності — окрема і складна тема, тому в цій статті ми не будемо вдаватися до розлогого викладу сутності цього феномену, різних тлумачень дослідниками його змісту. Ми лише спробуємо означити в рамках поставленої в нашій статті проблеми сутність внутрішніх суперечностей цього

явища. Примітно, що навіть саме проголошення цього принципу, на думку сучасного польського філософа й соціолога Лешека Колаковського [3], несе в собі внутрішню суперечність: внаслідок прославлення цієї засадничої рівності (як певного універсалізму, що утримується від оціночних суджень), європейці прославляють також і винятковість та нетолерантність кожної (зокрема, іншої) культури, тобто, самим актом прославлення, прославляють те, від чого щойно самі відмовилися. Європейці виробили право проголошувати й захищати ідеї толерантності, але не наполягають на їхній «нейтральності», тобто свободі від нормативних засновків. «Незважаючи на те, чи пишаємося ми належністю до цивілізації абсолютно вищої від усіх інших, чи навпаки, прославляємо благородного дикуна, чи, врешті, проголошуємо, що «всі культури рівні», ми все одно займаємо певну позицію, висловлюємо погляд щодо цінностей — і уникнути цього аж ніяк не можемо. «Це, втім, не означає, що байдуже, яку позицію я займу, — адже займаючи ту чи ту, я засуджую або відкидаю інші, отож неможливо, щоб я бодай імпліците не став на жодну...» [3, с. 207–208].

Українські філософи й соціологи теж в цілому поділяють таку думку. Ось, наприклад, сучасний український дослідник Юрій Іщенко [4] пропонує виділити такі деструктивні прояви толерантності:

1. Байдужість («моя хата з краю, я нічого не знаю»).
2. Підлість (якщо терпимість виявляється до злочинних дій).
3. Безпринципність (нейтральне ставлення до всіх думок внаслідок відсутності власних переконань).
4. Індиферентність (позиція, відповідно до якої все варте й ніщо не варте того, щоб зобов'язувати нас).
5. Поблажливість, зверхність. «Якщо я дотримуюсь деякої системи поглядів, навіть не тільки тому, що це моя система, а й тому, що вважаю її такою, що переважає інші системи, скажімо, через свою більшу «істинність», «справедливість», кращий спосіб розв'язання практичних проблем, то моя стриманість й визнання «іншої правди» набуває небезпечної форми поблажливості, мовляв, «нехай буде». Прямим наслідком такого «толерування» виступає зверхність. З іншого боку, небезпека виростає тут з того, що навіть якщо моя поблажливість не є зарозумілою й не межує зі зневажливістю, то все ж я неявно мислю свої переконання як гадку серед інших гадок, що за відсутності нетолерування моїх переконань з боку нетолерантної людини може вести до своєрідної ерозії або «зношення» переконання, релятивізованого у такий спосіб. Захисним психологічним механізмом проти такого розгойдування моєї ідентичності виступає внутрішня готовність культивування ортодоксії у вигляді «вірності принципам», а що ще небезпечніше — тупий фанатизм, ксенофобія, шовінізм, за якими намагається приховатись зверхня толерантність, а насправді — войовнича нетерпимість» [4, с. 204–205].

Небезпеку можуть нести в собі також вияви стриманості, терпимості у випадках повного нерозуміння й несприйняття, що врешті-решт руйнує самоідентичність особистості. «Ситуація практичного толерування — це ситуація «нерівної рівності». Якщо наші погляди, смаки, думки збігають-

ся, то толерувати не доводиться. Не потрібно й доводити необхідність толерантності, коли її зміст редукують до рівності у розумінні «давайте жити дружно». Потреба в толерантності виникає в умовах розбіжності, нетотожності, нерівності думок, смаків, поглядів і способів їх маніфестації. Толерантність виростає на межі, з певного усвідомлення цієї межі (тілесної, душевної, духовної), відтак, і сама має межі. Поза межами толерантність втрачає свій смисл. Відповідно, небезпеки толерантності виростають саме через нехтування певними межами» [4, с. 208–209]. Толерантність, виявляючись як стриманість до «інакших», одночасно ж виставляє і певні «кордони особистості»: «Живіть як хочете, але не втручайтеся у мій особистий простір».

Іншими словами, визначення дії принципу толерантності вимагає встановлення певних меж. Тобто, коли принципи і норми безпеки людини чи держави, основні права і свободи підпадають під напад з боку сил, що намагаються зруйнувати особистісну і культурну ідентичність індивідів і спільнот, або навіть держави, що ґрунтується на загально визнаних цінностях і нормах моралі та права, цілком виправданою є *нетолерантність*.

Як результат вияву нетолерантності в результаті зростання сепаратизму, військової загрози, антидержавницьких настроїв і дій на Сході України, соціологічні опитування зафіксували різке збільшення респондентів, які підтримують ідею членства України в НАТО, хоч це докорінно суперечить переконанням цілого ряду соціальних груп українського суспільства, особливо на Сході й Півдні України. Всього за два місяці кількість прибічників зросла з 34 % у травні 2014 р. до 41 % у червні 2014 р. [5]. За даними того самого опитування за повернення Україні статусу ядерної держави висловилося 43 %, які склали більшість серед тих, хто відповів на запитання (проти цієї ідеї 37 % і ще 20 % не визначилися). Зросла популярність радикально налаштованих партій та рухів.

Абсолютна більшість населення України — 72 % — вважає, що існують серйозні загрози для України, протилежної думки дотримується лише 7,5 %. Причому це передчуття загроз характерне для усіх регіонів України. Трьома найбільшими загрозами громадяни вважають: захоплення України або частини території іншими державами (48 %), розпад України на кілька частин (43 %) та економічний занепад (42 %). При цьому у Західному регіоні більше, ніж в інших, побоюються захоплення українських територій (63 %), на Сході — економічного занепаду (58 %), а на Донбасі — втрати керованості державою, хаосу (31 %) [1].

Як бачимо, принцип «єдність через розмаїття» є дуже складним і має в собі внутрішні суперечності. Тому він потребує подальшого серйозного філософського, психологічного та соціологічного аналізу на рівні наукових досліджень, а на управлінському — врахування не тільки позитивних наслідків, але й усіх можливих небезпек і загроз.

Список використаної літератури

1. Чи властиві українцям настрої сепаратизму — загальнонаціональне опитування за даними Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва». — Режим доступу до прес-релізу: http://dif.org.ua/ua/polls/2014_polls/chi-vlastivi-ukraincjam-nastroi-separatizmu_.htm
2. Сич О. «Рада злагоди» працюватиме на єдність України в розмаїтті // Укрінформ, електронне видання, 19 серпня 2014 р. / Сич О. — Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/rada_zlagodi_pratsyuvatime_na_e_dnist_ukraini_v_rozmaiitti_sich_1963923
3. Колаковський Л. У пошуках варвара / Лешек Колаковський // 12 польських есеїв; під ред. О. Гнатюк, М. Рябчука. — К., 2001. — С. 199–224.
4. Іщенко Ю. Небезпеки толерантності: рух від людської якості до громадського визнання / Юрій Іщенко // Філософсько-антропологічні читання: Європейські цінності та українські реалії (до 80-ліття О. І. Яценка): Зб. наук. праць. Філософські діалоги'2012. — К., 2012. — С. 201–209.
5. Ставлення громадян до вступу в НАТО й інших питань безпеки — загальнонаціональне опитування за даними Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва». — Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/polls/2014_polls/stavlen-bezpeki-.htm

Стаття надійшла до редакції 15.10.2014

О. В. Олейник

кафедра соціології НАУ

к. 8.707, пр. Комарова, 1, г. Київ, 03058, Україна

В. Ф. Ятченко

кафедра історії і політології НУБіП України

к. 56, корп. 1, ул. Героїв Оборони, 21, г. Київ, 03041, Україна

ПРИНЦИП «ЕДИНСТВО В РАЗНООБРАЗИИ»: ДОСТОИНСТВА И НЕДОСТАТКИ

Резюме

Стаття посвящена рассмотрению принципа «единство в разнообразии», анализу его внутренних противоречий. Выделены позитивные и негативные последствия его внедрения — как в развитых демократических странах, так и в украинском социуме. Среди них — как демократизация, развитие социального самоуправления, усиление открытости общества, так и социальные конфликты, вызванные снисходительным отношением к структурам и взглядам, которые несут в себе деструктивные идеи.

Ключевые слова: принцип «единство в разнообразии», толерантность, толерирование, демократические процессы, социальные организации.

O. Oliinyk

Department of sociology, National Aviation university
off. 8.707 Komarov pr., 1, Kiyiv, 03058, Ukraine

V. Yatchenko

Department of history and politology, National university
of Life and Environmental Sciences of Ukraine
off. 56, build. 1, Heroiv Oborony st., 21, Kiyiv, 03041, Ukraine

**THE PRINCIPLE «UNITY IN DIVERSITY»: THE ADVANTAGES
AND DISADVANTAGES.**

Summary

This article is devoted to the principle «Unity in diversity», the analysis of its internal contradictions and limits of its applicability in a particular political, ideological, religious, etc. situation in the community. It is cautioned against an abstract interpretation of the essence of this principle and mechanical approach to its use as a guiding paradigm in the political, cultural and ideological activities.

The article highlights the positive and negative effects of the introduction of the principle «Unity in diversity» — as in the developed democratic countries, and in Ukrainian society. Highlights in the article collision caused condescending attitude to the views and actions that carry anti-social, anti-national and anti-state ideas.

Key words: the principle «Unity in diversity», tolerance, toleration, democratic processes, social organization.